

Körorvosi reminiscentiák

Pikler Gyula tr.-tól.

Körorvosi reminiscentiák

Pihler Gyula tr.-tól.

A körorvos természetrajza egyike volna a társadalmi biológia legérdekesebb fejezeteinek és jó megfigyeléssel megírva, tanulságosan világíthatná meg a modern társadalom előszeretettét a fictiók, compromissumok és surrogatumok iránt.

Úgy az egyének, mint az állam életében a momentán vegetatív szükségletek kielégítése mellett még mindig marad szerencsére egy kis fölös energia, mely a jövő elképzelésében, kívánásában, és — a mennyire épen lehet — előkészítésében nyilvánul.

Mint a hogy az egyén mindennapi kényszermunkája közben iparkodik előkészíteni, mindegyik a mennyire tőle telik, a jövőt, úgy pl. a városok is valahol a körülfekvő, még alaktalan pusztaságban gázlámpákat és marquirozott járdákat állítanak, melyek kissé még nehezen érthető képét adják egy jövő — egyelőre még theoretikus — fejlődésnek és ilyen halványan pislogó gázlámpái a jövő állam tervrajzának a körorvosi expositurák.

És ebben fekszik a körorvos (és ha úgy tetszik, az exponált gázlámpák) tragikuma is. Valaki, a ki maga egészen reális és a kinek még sincs egyéb reális feladata, mint szomorú magányban *jelezni* egy egyelőre távoli jövő halványan körvonalozott képét.

Félek ugyan, hogy a hasonlat bonyolult talál lenni, de még egy vonással kell kiegészítenem. Minthogy t. i. az emberekben nincs logika, attól a percztől kezdve, mikor a körorvos elfoglalja helyét, egy nagy tévedés kezd lábra kapni. A publikum megtéved a saját fictiójától és simpliciter anticipálva a körorvosban csak marquirozott jövőt, már úgy kér a szerencsétlen alaktól orvosi tanácsokat,

mintha a «*doctor universae*» medicinása nem vágyteljes czim, hanem valódi *tulajdomág* volna, azaz mintha a gyógyítás művészete már minden utolsó nuance-ig tényleg ki volna építve, úgy hogy azt egy személy magában teljesen összpontosíthatja, begyakorolhatja, falura viheti és ott minden perczen nag> és kis darabkákban ki is mérhetné.

De ugyanígy járnak el az állását elfoglalt körorvossal szemben a minisztériumok is. A saját, inkább theoretikus és csak a jövő vágyait és vervrajzát jelezni célzó creaturájukat a minisztériumok egyszerre mint valami tényleges reális wremtőképességgel ellátott nagyhatalmat kezdik traktálni és a legkomolyabb formájú és hangú — bírságok ígéretével, állatott — rendeletekkel biztatják, hogy most már igazán csináljon a népességnek legkezdetlegesebb gazdasági, közigazgatási, kulturális és vagyonossági viszonyai között — Tuka Balog Péter bíró és Misa kisbíró segítségével — *közegészséget*. A tragikum tisztasága megszűnik és összevegyül a komikummal és mikor a szerepnek ez a tragikomikuma öntudatosá lesz, a szegény gázlámpa, id est körorvos, azt teszi a mit én tettem, — megszökik.

Egy fictió jelzéséül szolgálni még megjárja. Bár sterilis missió, de legalább ideális valami. A publikum naivitását eltűrni, mikor a «*dr. universae medicine*» czimben rejülő dajkamesét egész komoly igazságnak veszi, az lelki martyrium, de a melyet a beteg emberiség vigasztalása céljából még elvisel (a «*nilnocere*» elvével nyugtatva meg lelkiismeretét) a philantropikus körorvosi kedély, — de a minisztériumok naivitása, az kétségbeejtő, és hogy erősebb szót ne használjak: *positiv* gondolkodású emberre nézve lehetetlen feladat.

Képzeljünk egy minden istenektől elhagyott 10—15 ageographikus faluból álló complexumot, melynek közepén lakik a körorvos. A népesség legnagyobb része szegény, oly arányban, hogy egy földbirtokosra vagy bérlőre esik 1000 vagyontalan vagy minimális vagyonú ember. A generációk folytonos szegénységével pedig mindig együtt jár a testi és lelki elcsenevészedés. És ebben a környezetben, ebben a fizikai és morális Augiás-istállóban megjelenik a civilizáczió, de nem első elemeiben, hanem a legkifejlettebb alakban, a közegészségügyi követelmények alakjában.

A népek sorsát intéző tényezők 1.1. nem elég türelmesek megvárni vagy előkészíteni a dolgok rendes menetét, ők a

házat a tetőzet czirádáin kezdenék el építeni. Úgy látszik, azt hiszik, hogy csak csinálni kell erősen a közegészségügyi *administratiót*, akkor majd megjön a közegészség is. Pedig az *totó coelo* külön két dolog.

A vagyoni viszonyok javításával, a népességet nyomó terhek könnyítésével, a kenyérkereseti akadályok elhárításával lassan fog elkezdni javulni a századok nyomasztó viszonyai alatt beállt elcsenevészedés, megindul a falvak lakosainak testi és lelki fejlődése, a tisztaság, az egészség iránti érzék felébredése, a közegészség terjedése, még adminisztratív systemák nélkül is. De soha az adminisztráció maga nem teremt se vagyont, se erkölcsöt, legkevésbé közegészséget. Egy miniszteri rendelet pl. mely meghagyja, hogy a falusi zsellérházak mindegyikén kinyitható ablak legyen, kicsúfolása mindenféle logikának és praktikus politikának, valóságos kihívása a satyrának és sarkasmusnak.

1. Maga a meghagyás implicite konstatálja, hogy a népesség, melyre vonatkozik, még nem áll a sarkon járó ablakok kulturális és vagyonossági magaslatán, úgy, hogy elég bizarr gondolat azt hinni, hogy azoknak a testi és (Szellemi jóléte gondozásában a legsürgősebb az ablaksarok (ámbár az is valami). 2. A rendelet végrehajtásáról és a végrehajtás ellenőrzéséért nem felelős, nem is tehető felelőssé senki; hiszen mindenkinek más dolga van, mint utána nézni, ki lehet-e nyitni minden rozzant lukasfalu kunyhónak — épen az ablakát. De 3-szor, ha keresztül is vitetnék az intézkedés, az volna a legnagyobb baj. Két, esetleg három bevakolt ablak helyettesítése, természetesen sem az állam, sem a körorvos, hanem a tulajdonos költségén, belekerülhetne egy-egy forintba és a ki ismeri a 600 lélekkel bíró faluk lakóinak költségvetését, az tudja, milyen elemi csapás azoknak egy forint készpénz kiadás, úgy, hogy egyéb, a levegőnél fontosabb életszükségletek rovására történék a hatalmas intézkedés és in ultima ratione, a sarkon járó ablakú ház tulajdonosának gyomra és egészsége szenvedné meg a civilizáció ilyen rapid megjelenését. Szerencsére azonban a rendeletet, (a mely tényleg existált, ha jól emlékezem 1893-ban) a kisbíró ép oly kevésbé vette komolyan, mint a miniszter. Les extrêmes se touchent, — a kisbírók ösztöne miniszteri rendeletek intencióinak kitalálásában csalhatatlan. Soha kisbíró nem mulasztotta el adószedésre, katonaállításra, képviselőválasztásra vonatkozó rendeletek pontos kivitelét, és ép úgy

dicséretére legyen mondva, soha kisbíró nem volt oly naiv, azt hinni, hogy a miniszter éjjeli álmát egy perczre is megzavarhatná a falusi kunyhók ablaksarkainak gondja, — de ismétlem, ez így van jól, egyrészt mert a szél úgyis elég lyukon járja azt a kunyhót, másrészt mert a budgetnek ily kíméletlen és fölösleges megterhelése tényleg csak a zsellér egészségének rovására történék.

A scarlatina, a mely ellen a nyitható ablakok contemplálva voltak (természetesen ez csak egyik pontja volt a rendeletnek) dühöngött tovább és szedte az áldozatokat százzámra. Pedig az óvintézkedésekben elmentem saját iniciatívámból annyira, hogy nem ragasztattam ki a piros czédulát. Ezt a látszólagos paradoxont nem nehéz megérteni. Bizonyos műveltségi fokon álló lakosság közt a ragályos bajt jelző czédula elriaszt attól az ajtótól minden saját és gyermekei egészségét féltő értelmes embert. De ha falun, a hol az operát, a színházat és az orpheumot helyettesíti a beteglátogatás, és a betegséghez fűződő babonák («az édestől kapta», — «nem tud rajta kiütni a paténcs», «meg kell füstölni» stb.) ájtatos megbeszélése, ha ott kiteszem a piros czédulát, akkor ez annyi, mintha figyelemztetést és meghívót bocsátottam volna ki a falu összes asszonyaihoz, hogy itt beteg van, tessék-jőjjék beteglátogatni. Veres czédula nélkül legfeljebb egy-két szomszéd-asszony tudna a dologról, de így a feltűnő jelzés széjjelviszi a betegedés hírért és minden asszony kötelességének tartja eljönni és kivétel nélkül mindegyik elhossa a gyermekét a karján, egyrésze azért, mert nem hiszi, hogy a betegség ragadós, a másik rész pedig éppen azért, mert elhiszi.

«Fel kell tehát világosítani a népet.» Ezt tényleg meg kell tenni, de a közegészségügy érdekében örök kár, hogy a «nép felvilágosítását» nem lehet tisztán *szavakkal* elérni, az állami költségvetés minden megterhelése, vagy pláne gyökeres megváltoztatása nélkül. Tényleg ideális és a mellett olcsó világ volna az, melyben az anyagi nyomort meg lehetne hagyni úgy a hogy van, és a felvilágosítást bele lehetne plántálni a nyomorba, egy pár olcsó magyarázó szóval, de egyelőre a körorvosok is alá vannak vetve a természet törvényeinek és kénytelenek rövid idő múltán belátni, hogy a nyomor posványában megterem ugyan bőven a babonák bolygó tüze, de soha a felvilágosodás lángja.

Szégyenkezve vallom be, hogy elég naiv voltam eleinte én is azt hinni, hogy a lehetséges feladatok közé tartozik

egy kulturális missió teljesítése, tisztán platonikus *szavak* segítségével. Természetesen, hiába iparkodtam imitálni az úristent, a mint Mózes I. fejezetében egyszerűen kimondja: «fiat lux» és lőn világosság. Még jó, ha én annyi eredményt értem el, hogy 1—1½ órai nem tanítás, hanem *vitatkozás* után egyik másik parasztasszony megsejtette bennem legalább a jóakaratot és excusálva mondta a többieknek: «Hiszen látszik, hogy jó ember a tekintetes úr...» az utómondatot csak távozásom után mondta el nekik.

Platonikus jóakarattal nem lehet elérni sem e téren, sem máshol semmit, a kormányok tehát megpróbálkoznak a másik olcsó eszközzel: a büntetésekkel. — A természet törvényei szerint, mint fentebb említettem, posványos talajon nem nőhet és nem tenyészhet egészséges növény, de a körorvosok, a községi bírák és a parasztasszonyok megbírságolását nem tiltják a természet törvényei.

Ha a körorvos vagy a községi elöljáróság saját felelősségét mentendő, vagy roszkedvében feljelent egy-egy renitens beteglátogató asszonyt, akkor a jelentés bemegy a szolgabírószákhoz, ott 8 nap alatt elintéződik, másik 8 nap alatt kijön a czitáló végzés, a mely a tárgyalást további 8 vagy 14 napi terminusra ki is tűzi. Azalatt a járvány tovább tart, meg is szűnik és a falu gyermekeinek néha harmadrésze, néha fele elpusztul, nem várva be a tárgyalás eredményét és a bűnös asszony megbírságoltatását.

Legyen nekik könnyű a föld és ne bántsa örök álmaikat a belügyminiszteri «közegészségügyi» ügyosztály táblázatos kimutatása. Arra még nem volt eset, hogy Nyulas Mihályné 3 vagy 4 napra való becsukatása által egyetlenegy is feltámadt volna hamvaiból.

II.

«A körorvos köteles minden községét 2-szer havonként, előre kitűzött időben meglátogatni. Ez alkalommal megmagyarázza az egészségügyi intézkedéseket, ellenőrzi azok pontos végrehajtását, megfigyeli az esetleges közegészségügyi hiányokat (megjegyzendő, hogy rendszerint minden falu csupa közegészségügyi hiányokból áll), esetleg jelentkező betegeknek rendel és pedig vagyontalanoknak ingyen, egyébként 20—30—50 krajczárnyi díj élvezete ellenében». Látjuk tehát, hogy a faluba való kirándulás alkalmával a

körorvos úgy a magán, mint a közegészségügy megteremtését és beható gondozását van hivatva teljesíteni és hogy ezen hivatással bizonyos élvezetek is vannak összekötve. Érdeklődő collegák számára megkísértem egy ilyen községlátogatás hű képét megrajzolni.

A bíró adót szállítani van Karádon, az «előjárók» okosabban teszik, ha tovább végzik nehéz mezei vagy hegyi munkájukat, minthogy a körorvost nézegessék; majd elvégezni az a maga rövid dolgát úgy is. A kisbíró tizedet jár szedni, de a kisbíróné itthon van, hozza már a községháza kulcsát.

Először jön a közegészségügy, mely abból áll, hogy a látogatási könyvbe a körorvos beír valamit, pl.: «a 3524, a 7233 és a 8925. számú min. rendelet megmagyaráztatott.» Ez az eljárás ugyan veszedelmesen hasonlít a szélhámossághoz, de nem egyéb az pia frausnál, a melylyel a körorvos kénytelen-kelletlen beilleszkedik a hivatalos systemába.

Tudvalevőleg miniszteri közegészségügyi rendelet 3000 és egynehány száznál kisebb számot sohasem visel, míg a másik belső törvénye e rendeleteknek az, hogy fejszámuk magassága megfordított arányban áll tartalmuk kivihetőségéhez. Még egy pár ilyen szabály kifejtéséből és összegezéséből megkapnék a Potemkinfalvak teljes architektúráját és a körorvos egynehány hónapi gyakorlat és kiábrándulás után megtanulja, hogyan kell biztos vonásokkal belerajzolni egy ilyen Potemkinfalut az «orvosi látogatási könyv»-be.

A «felső soron» van egy beteg is, a ki kérte az orvost. A kisbíróné odavezet. Egy dombra fel, egy árokba le, aztán megint egy dombra fel, ott van egy kunyhó, annak az ajtaját kinyitom és belépek valahová. Szobának mégse merem nevezni. Tartalma egy harmad résznyire ember, egy harmad résznyire «bútor» és egy harmad résznyire szenny. A beteg egy 8 éves fiú, a ki egy szalmazsákon fekvve, nyögi a scarlatinát. Öcscse ott játszik mellette az ágyon egy sarlónyéllal. Megmagyarázom az alázatosan figyelő szülőknél, hogy ez vörheny, ragadós baj, veszedelmes betegség, eltart 2—3 hétig; ezalatt az idő alatt a betegnek jó ápolás kell, egy kis jó bor — az nincs. — Tej — az sincs . . . Orvosság — pénz sincs! — «Nohát ezen én nem segíthetek. Írjak orvosságot?» «Ha biztosan hiszi a

tekintetes úr, hogy segít rajta, hát tessék megrendelni, inkább eladom az utolsó holmimat.»

No annyi felelősséget nem vehetek magamra. Mi jögon foszszak én meg valakit az ő utolsó holmijától? Ut videatur aliquid fecisse? Az apa nem kér belőle. A beteg érdekében? Egy antipyrin solutió a scarlatinánál úgyis csak symptomatikus értékű, a mellett épen most indult meg egy nagy vita az antipyreticumok therapeutikus hasznáról. Az egyik tábor szerint a láz a test önségélyének jele és nem kezelendő, a másik tábor más nézetten van, semmi szükség, hogy én egy nyomorult zsellért ahhoz a tudományos párthoz szegődtessek, a mely az utolsó holmijába kerül. Hátha a nihilistáknak van igazuk? Egy forint sok pénz és az «utolsó holmi» nagy szó. — Semmi kedvem tudományos problémák megoldását anticipálni, valakinek az utolsó holmija árán. Annál kevésbbé, minthogy systematikus 2—3 heti kezelésről ezer okból szó sem lehet. Lelkiismeretlen dolog volna tehát *egy* gyógyszerért adatni ki egy ilyen embernek az utolsó vagyonát.

Főképen most már csak azt szeretném tudni, minek vagyok én hát itt? Kétségbeesve nézek szét a kunyhóban és megkérdem az apától, hogy minek vagyok itt. (Hátha ő tudja!) «Én nem állhatok jót érte, hogy egy orvosságtól *meggyógyul* a gyerek, hisz a baj eltart 2—3 hétig. De hát ha se pénze, se semmije hát minek hitt maga engem ide?» «Das mir net b'straft wer'n ...» (Hogy meg ne büntessék!) Azért tettem hát le a vizsgát állattanból, növénytanból, ásványtanból, chemiából, physikából etc. graeca: hogy most *mumusnak* szolgáljak. Most a törvénynek elég van téve, most már beírhatja a halottkém, hogy «*kezelte* körorvos» és ez a gyermek, ha meghal, a «*kezelték*» statisztikájában fog szerepelni. De nekem elég volt. Megfordulok és szó nélkül el akarok menni, de a sváb elem kerül és elállja az ajtót: «Bitt gnächer Herr, was san i'schuldich?»

(Hogy mivel tartozik!) ----- A nélkül, hogy valami hibát vagy mulasztást követtem volna el, a szegénypir az arczomba szállt ettől a kérdéstől. Ez az a 20 és 30 kr, a melyet a körorvos «*élvez*». Köszönöm, nem kérek belőle.

Iparkodom ki a nyomasztó fizikai és morális légkörből a szabad levegőre, fáradtan, most már nemcsak lelkileg, hanem lassanként testileg is és nagyon hamar végzek a kisbírónéval, a mint jelenti, hogy a szomszéd házakban is vannak ilyen betegek. «Nem nézem meg Őket.» Mind ilyen szegények, úgy hogy mindegy akár bemegyek, akár

nem. «Ha valamelyik meghal, csak mondja meg a maga férjének (a kisbíró egyúttal halottkém), hogy írja be a czédulába, kezelte a körorvos.» És nem tagadhatom meg magamtól a keserű gúnyolódást, hogy ne rendelkezzem tovább: «és minden beteg után fertőtlenítsenek karbolla! Érti?» — Hogyne értené! A karbol, a melyik a község házában van a hordóban.

Tele resignatióval és elkeseredéssel felülök a kocsira és kezdünk czammogni hazafelé.

*

A hosszú, görbe, rázós úton bő alkalom és idő nyílik a gondolkodásra és a rozoga szekér minden döczenése egy-egy keserű gondolatmenetet szakít félbe és egy ujat indít meg.

*

Fertőtleníteni karbolla! Azt a kunyhót, a melyben voltam, csak egyetlenegy módon lehetne fertőtleníteni, tudniillik, ha a betegség lefolyása után a kunyhót minden tartalmával együtt megegetné az ember. Lehetne esetleg gőzdesinfekcióval is valóban fertőtleníteni, úgy hogy ez a szegényes értéktelen holmi mégis megmaradjon, de az eljárás tízszer annyiba kerülne, mint a megmentett tárgyak. De azonkívül gőzdesinfektor nincs is. — Hát csak hadd fertőtlenítsenek karbolla, úgy a hogy ők gondolják. Ultra posse nemo obligatur, se én, se a kisbíró.

*

Mennyi hypocrisis és mennyi naivitás! Most én jelentsem be a járványt! Csináljak egy kocsi hiábavaló irkafirkát! Hátha attól meggyógyul az a gyerek. Hátha a kisbíró attól megtanulja a contagiumok teoriáját. Mert a miniszteri iroda úgyse jön le ide Ácsára, annak egyéb dolga van. Igaz, hogy a kisbírónak is egyéb dolga van.

*

Mikor a hypocrisis és a naivitás ölelkeznek, akkor származik minden egészséges haladás ellensége: a czopf.

*

«A legalsó társadalmi osztály.» Ez a kifejezés magában foglal mindent. A társadalom jelenlegi halmazállapota tehát a *réteges*. Van «*felső tízezer*», *középosztály*, *alsó osztály* és *legalsó* társadalmi osztály. És ha így ismerjük a társadalom constitutióját, egyúttal látjuk azt is, hogy constitutionális bajjal van dolgunk. A «legalsó» réteg eo ipso legalsó vagyonú, legalsó értelmű, legalsó erkölcsi érzésű, legalsó egészségű. Ebben a rétegben kell találnunk a legkevesebb vagyont, a legtöbb babonát, a legtöbb bűnügyi cselekményt, a legtöbb betegséget. Ez a réteg kell hogy adja a legtöbb koldust, a legtöbb scrophulosist, a csalások és kizsákmányoltatás legkényelmesebb médiumait és aránylag legnagyobb számban a tolvajokat, rablókat, gyilkosokat is. Minden társadalmi probléma, minden kormányzati rövidlátás, minden hibája egy társadalmi rendszernek ebben a rétegben nyilvánul a legélesebben, a legmeztelenebben.

A typhusnál a láz fokát a hónaljban mérjük, mert ez mutatja legvilágosabban a normálistól eltérő hődifferentiát. Mit szólnánk, ha egy orvos, látva, hogy a hónalj hőmérséke 40° , elkezdené nagy iparkodással kezelni — a hónalj-bőrt! Borogatná hideggel, meleggel, kenőcsökkel, pióczával, dörzsölésekkel a lázbeteg ember — hónaljbőrét, mert ott a thermometer 40 fokot mutat! Ilyenforma a közegészségügyi kormányzat alap tervezete is. Miután rétegekre vagyunk osztva, és miután a legalsó réteg mutatja eo ipso legvilágosabban egy beteg állapot, egy kíméletlen kihasználási systema eredményeit, a szegénységet és értelmetlenséget, kezeli tehát a constitutionális baj megjelenési *helyét*, a (legalsó réteget), rendeletekkel, intézkedésekkel, bírságokkal és körorvosokkal, és az eredmény, a hasonlatot végigfűzve, ugyanaz : az egyik esetben egy irritationalis eczema a hónaljbőrön, a másik esetben egy épp ily káros reactió a legalsó néposztályban: a *gyűlölet* és *gyanú* a kaputos emberek és az ő érthetetlen, kivihetetlen és a szegénységet súlyosbító intézkedéseik ellen. Maga a kezeletlen baj ugyanaz marad.

*

Csodálatos, hogy a legtöbb ember fantáziája gyenge ahhoz, hogy elképzeljen egy más társadalmi formát, mint a vagyonosság szerinti réteg eloszlást, de hogy ugyanezen emberek fantáziája mégis reméli, hogy ezen rétegek megtartásával a legalsó mégis csak vagyontalansága által kü-

lönbözzék a felsőktől, egyébként legyen épp oly erkölcs-
világú, épp oly értelmi látkörű és épp oly egészséges!

*

Az állami hivatalok sohase gondolhatják a zsellér gyermekeinek egészségét. A hol a szülő nem maga félti a gyermekét, a hol a folyton a legnagyobb akadályokkal küzdő önfentartási ösztön nem engedi még érvényre jutni a fajfentartási ösztönt, ott minden idegen beavatkozás csak jogos gyűlöletet kelt és csak újabb akadály a önfentartási ösztönnek, a nélkül, hogy a fajfentartást elősegítené.

De ha nem humánus czélekből teszszük mindezt, hanem magunkat akarjuk megvédeni a vagyontalan népből folyton felszálló erkölcsi és testi járványok ellen, akkor ezeket az óvintézkedéseket legalább kíséreljük meg a magunk költségén és kárán és ne az övékén! Annál inkább, minthogy az intézkedések még így is hiábavalók addig, míg — mint Bellamy mondja — az emberek főtevékenysége emberölésre, ágyúk és páncélok feltalálására és nem emberek megmentésére irányul.

«Mert az emberek azt hiszik, hogy veszedelmesebb ellensége az embernek az orosz, a török, a francia, mint a hideg, az éhség, a scarlatina, a diphtheritis és a cholera.» És tudják, hogy az orosz, a török és más hasonló ellenségek ellen mindig készen kell lenni 2—300.000 begyakorlott embernek, kaszárnyáknak, ágyúknak és mozgósítási terveknek, de azt hiszik, hogy a scarlatina, a diphtheritis, a cholera ellen elég egy rendelet, egy körorvos és egy — kisbíró.

III.

Egyszerre csak kiütött Pesten a cholera, és ekkorra esik az én jelentéktelen körorvosi személyemnek oly fontos szereplése Európa és a körülfekvő continensek áruforgalmában. Egy vad Dunáninnení vármegye legsötétebb közepében, 3—4 kocsi-órányi távolságban minden vicinális vasút közlekedéstől — a minisztérium által mégis korlátlan plenipotenciával lettem felruházva minden Abyssiniából, Odessából vagy Spanyolországból származó árura nézve, de az áruk specifikálása alig érdekelheti az olvasót, mert községünk akkortájt semmi összeköttetésben nem állván a távol külfölddel és a tengeri utakkal, a rendeletben inkább csak megtiszteltetést kellett látnom, mint komoly megbízást.

És ekkorra esik a híres, alapvető, minden miniszteri rendelet mintaképét képező, és azóta sokszor hivatott 5856. számú — a politikai napilapok által is megdicsért miniszteri rendelet keletkezése.

Végre is, a choleraival nem lehetett tréfálni és a kormány ezúttal komoly actióba lépett; nem fogja talán az olvasó tehát az időt sajnálni és lesz szives részt venni azon tanácskozásban, melyet én, a jegyző, a bíró s sua sponte a pap a rendelet végrehajtását illetőleg tartottunk és a melyet csak nagy vonásaiban akarok jelezni.

Az Abyssiniára és Spanyolországra vonatkozó pontokat illetőleg én mindjárt kijelentettem, hogy minden idevágó felelősséget és teendőt teljesen magamra veszek, a mit az értekezlet köszönő tudomásul vett.

Nehezebben intéződött el a második pont, mely szerint meghagyatott, miszerint «*a lakások levegője tisztán tartassék*». Kétségbevonhatlanul az orvosi körben fekvő falvak úgynevezett lakásainak levegőjéről volt szó, de világos volt az is, hogy a cholerától való ijedelem folytán és a veszély által indokolt sietségében a rendelet fogalmazója elfelejtette kitenni azt a fontos dolgot is, hogy «*ki által?*» tartassék tisztán a lakások levegője. Mi, értekezők, ha akarjuk se végezhetjük a faluk összes lakásaiban a szobalányi teendőket, vájjon pedig a lakók maguk és a velük békés egyetértésben egy levegőt szívó házi (illetőleg inkább szobai) állatok e tekintetben tesznek e valamit vagy sem, annak ellenőrzésébe mi négyen még csak bele se bocsájtkozhatunk, hiszen a rendelet még más pontjai végrehajtása is igénybe fogja venni időnket és így egyhangúlag elfogadtuk az ily dolgokban praktikus jegyző véleményét. Szerinte ugyanis éppen az ilyen problémák megoldására lett feltalálva úgy a rendeletek, mint a jelentések számára a szenvedő alakban tartott mondat-szerkezet, nekünk tehát nincs e tekintetben egyéb feladatunk, mint jelenteni, miszerint «*gond fordítottat arra, hogy a lakások levegője tisztán tartassék*». Hogy ki által fordítottat? vagy hogy ki által tartassék, arról ha talán akár, a minisztériumnak több ideje lévén gondolkozni, mint minékünk.

Könnyebben ment egy másik pont, mely szerint «*minden lakásnál árnyékszék legyen, vagy legalább egy e célra szolgáló gödör*. Ismerve falvainkat, tudtuk, hogy gödör minden kunyhó körül úgyis van satis superque, a kelleténél is több, de vájjon «*e célra*» használnának-e, annak ellen-

őrzése a fentiekénél még nagyobb nehézségekbe ütközött volna, úgy, hogy e tekintetben még inkább kénytelenek voltunk pontos adatok helyett ismét csak a szenvedő alakban való discret és diplomatikus elintézésrel éri be.

Némi aggályokat támasztott a korcsmárosban a rendelet azon pontja, hogy a «korcsmák zárójára *meg felelőleg* meghatározassék». E pont azonban csak tévedésből kerülhetett a rendeletbe. Hiszen a cholera legtávolabb viszonyban sem áll a korcsmák zárójával, úgy hogy a korcsmák záróját «a cholerának megfelelőleg meghatározni a legjobb akarattal sem lehet. A jelentést tehát e pontot illetőleg óvatosan úgy fogalmaztuk meg, hogy «a korcsmák zárójára *meg felelőleg* meghatározatott».

Ezen és hasonló, az államnak végtelen kevés pénzébe kerülő, de nekünk végtelen komolysággal és nagy felelősség terhe alatt elrendelt dolgok után áttért a rendelet a 9-ik pontban a legfontosabbra, az izoláló kórházakra és csodálatos virtuozitással intézte el ezt a complicált és ropant költséges ügyet — *öt sorban*. És pedig: «nagyobb községekben állíttassék, illetve béreltessék helyiség, kisebb (1000 lakoson aluli) községekben pedig legyen alkalmas ház kijelölve és *gondoskodjék a vármegye közönsége arról is*, hogy e helyiségekben a kellő felszerelés és szükséges ápolói személyzet szükség esetén rögtön meglegyen». A nagy városokban és községekben tehát, a hol sok a ház, ott építeni kell még egyet, ellenben a rongyos falvakban, a hol alig van egyéb düledező kunyhóknál, ott elég, ha azok közül kijelölünk egyet izoláló kórháznak. Igaz ugyan, hogy a falvakban is akad egy-két rendes épület, de azokban valami csodálatos véletlen folytán mindig a vagyonosabb polgárok laknak, azoknak pedig van annyi eszük, mint egy miniszteri rendeletnek, t. i. nem mennek ki a lakásukból. Nem is tudom hová mennének.

A jelöléssel tehát nehezen vagyunk, de még nehezebben a mondat második classicus felével, mely szerint gondoskodjunk ezen nehéz kérdés megoldása után «arról» «S, hogy e *helyiségekben* a szükséges ápolói személyzet (nem is személy, hanem személyzet) és a kellő felszerelés szükség esetén *rögtön* meglegyen».

Csak irodalmi gourmandok és a humor iránt mély érzékel bíró egyének lesznek képesek mélnyolni azt a zamatot, a mely abban az is» szócskában rejlik. Ha a rendelet minden többi fontos pontját és minden egyéb hivatalos és privát dolgainkat elvégeztük, akkor gondoskodjunk mel-

lesleg arról «is» . . . Hiszen kicsiség az egész! Egy izoláló kórház ós annak a kellő felszerelése és szükséges személyzete! mi az egy magyarnak? Persze, ha küldtek volna hozzá minden falu számára egy pár ezer forintot, de akkor nem is volna virtus. Lám, ott van öregebb Dumas Sándor, az még sokkal külömb dolgokat csinált pénz nélkül — a regényekben. De ha a francziáknak megvan az ő Dumas Sándoruk, nekünk meg megvan a kisbírónk, a ki még sokkal találékonyabb és a ki, mikor eléje tettük a kérdést, hogy melyik házat volna jó kijelölni izoláló cholera-kórháznak, rögtön tisztában volt vele, hogy a kanászházat. Az öreg kanász úgy is meghalt. És így történt, hogy a kanászházak kijelöltettek izoláló kórházaknak és ha a demográfiai congressus elé tették volna annak a kidült-bedült «helyiség»-nek a fényképét, azok elvitatkozhattak volna rajta mi az ? Talán egy czölöpépítmény, talán troglodyta-barlang, talán sertés-istálló, talán valami véletlen árvízi képződmény, de azt egyik se találta volna ki, hogy ez egy modern izoláló cholera-kórház a kellő felszereléssel és szükséges személyzettel. Hozzáteendő, hogy minden költség nélkül épült, a minisztérium 5856. sz. rendelete folytán anno Domini 1893, abban a században, midőn az országok közegészségügyét rendeletekkel és congressusokkal csinálta a mindenható állami gondviselés.

Ezen 9-ik és a rendelet következő 10-ik pontja között némi aránytalanság állott fenn. A 10. pont ugyanis 17 sorban magyarázta, hogyan kell egy üstből, alája rakott tűzből és egy lyukas hordóból megcsinálni egy gőzzel desinficiáló készüléket. Igaz ugyan, hogy egy ilyen üst és hordóból felállítandó apparátus nagyon complicált valami, de a kiknek pénz nélkül és 5 sornyi nyomtatott utasítás szerfníf meg kellett volna tudni csinálni minden községben egy izoláló kórházat a kellő felszereléssel ós szükséges személyzettel, azoknak sértés volt 17 sorban magyarázni meg, hogy hogyan kell egy hordót egy üstre feltenni, hogy «a hordó fenekét számos lyukkal kell megfúrni», hogy a «tárgyakat nem nagyon-kell a hordóban megtömni» és hogy: «ha a víz erősen forr, hogy akkor gőz támad». Hiszen a gőz, az támad miniszteri rendelet nélkül is, ha a víz erősen forr, de hogyan támad minden faluban egy kórház felszerelésestől, ez volt a nagy kérdés! És ha ezt a kérdést meg tudta volna fejteni a vármegye közönsége, akkor megértette volna magyarázat nélkül is, hogy «az a gőz keresztül megy a hordó fenekén fúrt lyukakon», mint ezt a rendelet atyai jóakarát-

tal adta tudtára a vármegye közönségének. (Megjegyzendő, hogy semmi más útja ilyen viszonyok közt ennek a gőznek nincs is.) «Ha pedig — így folytatta a magyarázatot a 10. pont — a tárgyakon keresztül ment (t. i. a gőz), akkor a hordó teteje alól erősen előtör — fúj.» Szinte lehetett látni, hogy a miniszteri rendelet folytán a gőz hogyan tör elő és hogyan fúj.

És végül, szórói-szóra: «ha a keresztül gőzölt tárgyakat kiveszszük, akkor csakhamar ujakat lehet bele tenni». . . A fenyegető cholera veszélylyel szemben tehát az ösz-miniszterium figyelmeztette az ország összes községeit, hogy ha egy hordóból a község kiveszi a mi benne van, hogy akkor csakhamar ujakat lehet a hordóba bele tenni.

Es így ment ez tovább. «Tatik-tetik» 11-szer, tatik-tetik 15-ödször . . . míg végre tatik-tetik nem tudom hányadszor, hogy a közegészségi bizottságok változzanak át járvány-bizottságokká.

Éppen készen voltunk a rendelet végig olvasásával és megbeszélésével, mikor belépett a szokásos esteli tarokkjátszmára a bérlő.

Hozzá is fogtunk mindjárt és én elfelejtve minden közegészségügyet, belemerültem aj átokba és rögtön meg is buktam egy hármast. — A 4-dik osztásnál a bérlő megkérdezte tőlünk, hogy mit csináltunk.

«A cholera-rendeletet olvastak, — felelt a jegyző, — különben neked is van részed benne.»

«Nekem?» — kérdé a bérlő — «hogyan?» «Úgy, hogy a közegészségi bizottságnak át kell változnia járvány-bizottsággá.»

A másik osztásnál a bérlő tovább kérdezősködött. «Hát aztán mi közöm nekem a közegészségi bizottsághoz?»

«Hát benne vagy» — magyarázta a jegyző, a kártyát keverve és osztva. — «Két év előtt kijelöltelek. Nem mondtam meg akkor? Te, én, a doktor, meg a tisztelendő úr. — Most át kell változnunk járványbizottsággá.»

«No hát» — perelt közbe a tisztelendő úr — «vagy játszatok, vagy beszéljete, de így nem lehet játszani.»

Áhítatos csend lett erre, a játszma megkezdődött . . . és titokteljesen, mint a hernyó átfeljlődése, sejtelmesen mint a bimbófakadás változott át a tarokparthie közegészségi bizottságból járvány-bizottsággá . . .

Miről is a minisztériumnak jelentés tétetett. — Mert a fődolog az, hogy minden *rendeletnek* megfelelően egy *jelentés*.

Hazamenvést a jegyző az utcán megfogta a kabátom szélét. «Te doktor! igazán gondolod, hogy jön a cholera?!»

«Dehogyan is gondolom! Miért kérdezed?»

«Mert akkor készülődnek és elküldeném a családomat Bécsbe vagy Grácba a rokonaimhoz».

«Sohase félj, Imre bátyám. — Kivált a míg engem látsz. Mert ha igazán eljön a cholera, legelőbb is én szököm meg. Csak nem maradnék itt, ilyen kezdetleges viszonyok közt, nyomdafestékkal ijeszteni el 8 faluból a cholerát!»

És ez a két lelkiismeretlen privát-óvintézkedés volt alighanem az egyetlen reális készülődés, mindenesetre sokkal reálisabb alapon álló, mint az 5856 sz. min. rendeletnek az a 25. pontja, a mellyel az állam gondoskodott a maga hozzátartozóinak egészségéről, illetve a rendelet ékes szavait használva «az ázsiai cholera fellépésének és tovatérjedésének meggátlásáról.»

Szerencsére a cholera nem jött. De az ijedtségnek meg volt az országra nézve a maga nagy, örökre maradandó culturalis haszna. A miniszter t. i., bár a cholera-veszély teljesen elmúlt, soha többé vissza nem vonta a rendeletet, illetve annak a lakások levegőjének tisztántartására vonatkozó pontját. Tehát most már örökre fenn fog maradni Magyarország összes «lakás»-aira nézve azon *kényszer*, hogy azoknak levegője *tisztán tartassék*. A mi világosan egy eléggé nem is méltányolható higienikus vívmány.

IV.

Egy közegészségügyi szaklapnak akkortájt tett ügyes megjegyzése szerint a minisztériumi rendeleteken meglát-
szik, hogy azok megteremtői falvakat csak a népszínház
színpadjáról ismernek. Tényleg csakis az ilyen színpadi
falvakban volnának rendeleteik kivihetők.

A reális élet sem a falvakban, sem a fővárosban nem szorítható rendeletek keretei közzé.

Mint a hogy Menger szerint:* a mi az egyik században még utópia, másik században közhely és a harmadik-

* Menger: «Das Recht der besitzlosen Volksklassen und der neue deutsche Gesetzentwurf».

ban már meghaladott álláspont, úgy a vagyoniassági rétegekre nézve is, a mi a «legalsó néposztály»-ban utópia, az közhely a «középosztály»-ban és meghaladott álláspont a legfelső tízezernél.

Ez áll úgy a lelki, mint a testi viselkedést illetően, úgy moraliter, mint hygienice.

Minden bűnügyi intézkedések daczára utópia, hogy ne ismétlődjenek a legalsó néposztályban kihágások egy oly társadalmi rend ellen, a mely éppen abból áll, hogy ők vannak legalól, lehetetlen, hogy azok, a kiknek nincs semmijük, erkölcsi tételnek tekintsék az «enyém-tied-övé» törvényét, a melynek az egyik része: az «enyém» rájuk nézve hiszen nem is létezik, csak mint üres szó. A birtokos középosztálynál, mely sem a legfényesebb életmódot, sem a legkínzóbb nyomort nem ismeri, közhely a morálnak egy bizonyos conservativ alsó foka, mely már tiltja a lopást és megveti a zsebmetszést. Itt csak kivételes esetekben akad dolga a bűnügyi bíróságnak és a rendőrségnek. — A legfelső gazdag osztálynál már teljesen meghaladott álláspont az egész.

Semmi szükség rá, hogy az állami beavatkozás tartsa ezeket vissza idegen vagyon eltulajdonításától; ellenkezőleg, őket saját vagyonuk elpazarlásától iparkodik visszatartani az állam, gondnokság alá helyezés és fideicommissumok segítségével.

Épp ily pontosan viszonylanak a vagyoniassági fokokhoz a hygiénikus érzék és a testi életmód.

Hogy a disznóólak és trágyadombok a lakószobától egy bizonyos, rendeletileg előirt távolságra legyenek, az a legalsó néposztályban utópia és fizikai lehetetlenség. A hol a kunyhó maga képezi az egész birtokot, ott az egyúttal udvar, trágyadomb és disznóól, vagy ha van körülötte két-három lépésnyire udvar, az oly kicsiny, hogy a trágyadomb egyszerűen nem lehet elegendő távolságra a lakószobától.

A középosztálynál már az állami beavatkozás nem talál semmi dolgot, a középosztály már maga van annyira érzékenyre kifejldött orrú, hogy a disznóólat az elég tágas udvar vagy telekcomplexus leghátuljára építse, rendeletek nélkül is. A legfelső gazdag osztálynál pedig meghaladott álláspont az egész, azok t. i. azt se igen tudják már, hogy a sonka fán terem-e, vagy ólban tenyésztődik és disznóólat vagy trágyát sokan közülök egész életükben nem is látnak.

Míg tehát a legfelső osztály meghaladta a bűnügyi és egészségügyi gondozás állami mértékét, addig a közép-osztály maga gyámlik maga fölött, a nyomor pedig örök tanyája marad a bűnöknek és a betegségeknek. A ki a nyomort nem tudja eltörölni, az mindenféle egyéb intézkedésekkel a bűnöket és betegségeket csak szaporítani fogja.

Nagyon könnyű ebből a conclusiókat levonni, habár itt át kell lépni a határt, mely a «körorvosi reminiscenciák»-nak meg van szabva. De hisz a higieniai prophylaxis nem is orvosi, sem nem körorvosi, hanem politikai és nemzetgazdasági kérdés és épp oly kevés összefüggésben áll a physiológiával s a rendeletek tárával, mint a közerkölcsiség a római joggal és a perrendtartással.

Azt látjuk, hogy a vagyonsági viszonyok akadályozzák a közegészség és közerkölcs fejlődését, hogy a szegénység okozza a betegségeket és a bűnöket. A ki ezt nem hiszi, az lapozza fel a belgyógyászat tankönyveit, minden lapon olvashatja, hogy milyen jó tenyészhelye a constitutionalis bajoknak és járványoknak a nyomor, az nézze meg a rendőrség naplóit és látni fogja, hogy a razziákat sohasem a palotákban, hanem mindig a lebukokban rendezik. És mint a hogy a baj oka tisztán politikai ügy a conclusiók is, melyeket le kell vonnunk, tisztán politikai természetűek; vonjuk le tehát e conclusiókat azon korlátozással, melylyel az orvos betegének anyagi viszonyaival foglalkozhatik.

Egy oly társadalomban, melynek, egy része teljesen vagyontalan és a melyben a vagyontalanok testi munkájával oly módon lesz a többiek által uzsora üzve, hogy megfeszített, sőt túlfeszített munka mellett nemhogy rendszeren táplálkozhatnak és lakhatnak, hanem örülnek, ha valahogy is lakhatnak és táplálkozhatnak, ez a kizsákmányolt alsó réteg a közegészségnek, éppúgy mint a közmorálnak, a humanismusnak és civilizációnak állandó botránya és akadály marad.

A közegészség és közerkölcs a mi viszonyaink közt sentimentális, tartalmatlan phrasisok. Nagyon természetesen. Hisz ott, a hol minden magánvagyon, oly társadalomban, a mely a magánvagyon elvén épül fel, ott nem létezhetik közerkölcs és közegészség, hanem az erkölcsi és az egészség iránti érzék éppúgy magán vagyont képeznek, mint minden más; csatlakoznak egyéb magánjavakhoz és a birtoktalanok számára épp oly hozzáférhetlenek, mint akár a tágas lakás, vagy a hús, vagy a kelme, vagy az opera. Úgy az egyén, mint az állam ténykedése kimerül a

magánvagyon conserválásával, a birtokban levők megvédésével s csak phraseologice létezik *köz*-erkölcs s *köz*-egészség. Tartalmatlan szavak, melyek mint e sorok elején kifejtettem, egyelőre marquiroszó jelszavai egy távoli jövő tervrajzának. Addig pedig arra való, hogy egyrészt a hivatalok létjogosultságát és a hivatalnokok kenyerét képezve, alkalmul szolgáljanak másrészt a legnyomorultabb nép nyomorának fokozására és elzüllésük súlyosbítására.

Téli éjszakákon a fővárosban az egészségügyi rendőrség razziákat tart és a hol egy-egy szobában 20—30—40 embert talál összébújva, véget vet ennek a hygienice illetlen állapotnak úgy, hogy kiüríti a lakást ... és kiteszi a nyomorultakat az utcára.

A cholera-veszély idejében elrendeli a minisztérium a disznóólak távoltartását és a trágya kihordását. Természetesen a legnyomorultabb kunyhók körül találja a felülvizsgálat (maga a megyei főorvos vizsgálta felül az egész megyét) a régi állapotokat, a miből az lett, hogy egy pár földhöz ragadt zsellért, becsuktak 8—10 napra, a hol aztán gondolkozhattak azon, hogy milyen jó védekezés az a cholera ellen, milyen kitűnő egészségügyi óvintézkedés az, ha őket becsukják. Mikor hazaeresztették őket, minden maradt a régiben, mert hisz végre nem lehet minden kunyhót minden harmadnap megvizsgálni, a megbüntett pedig lehetőleg még egy fokkal szegényebb és piszkosabb lett, mint azelőtt.

A rendeletek és intézkedések nem teremtenek semmit, nem változtatnak az életföltételeken semmit, nem segídenek semmiben, ha egy kevéssé szemügyre veszszük őket, nem egyebek mint bírság-tarifák: a ki ezt teszi fizet ennyit, vagy bezáratik ennyi napra, — a ki amazt elmulasztja, az fizet amannyit és ha a bírság lefizetődött, vagy az elzárási idő elemúlt — megmaradnak a régi állapotok, és örök okuk: a szegénység.

Lehet valakit jobb viszonyok közzé hozni, de nem lehet senkinek megparancsolni, hogy egészséges legyen.

A körorvosnak pedig ilyen viszonyok közt vagy az a szerepe, hogy hamis jelentéseket csináljon (hivatalos nyelven (hasból csináljon jelentést) vagy az, hogy oktalan és kegyetlen módon csináljon feljelentéseket.

*

És miután egyikre sem tudtam magamat elhatározni, sem hazudni, sem bűnül felróni a szegény embereknek az

ő indolentiájukat, kaptam a «trágya ügyben» egy fegyelmi vizsgálatot.

A vizsgálatot az azóta istenben boldogult főszolgabíró a következő szavakkal kezdte meg: «Kedves doktor úr! Ezt én nagyon restellem. A főorvos azzal vádolja magát, hogy nincsen semmi érzéke a közegészségügy iránt. Azt én nem hiszem. De az egész dologból látom, hogy a mi önből hiányzik, az a hivatalnoki érzék. Önből hiányzik az érzék a hivatalos ügymenet iránt.» Mosolyogva vallottam be, hogy ez ellen nem szólhatok egy szót sem, ebben tényleg neki volt igaza. A fegyelmi vizsgálatnak a vége egy udvarias dorgálás volt az alispán részéről, de én tovább sem tudtam megtalálni magamban a hivatalos érzéket és a legközelebbi miniszteri rendeletnél kétségbeesve adtam be a lemondásomat. Lemondásom folytán az állami gépezet nem zökkent ki a kerékvágásból, a dolog mindkettőnk részéről a legcsekélyebb megrázkódtatás nélkül történt meg.

Úgy tudom, a minisztériumok azóta is szorgalmasan öntik a rendeleteket.

A jogi iskolák nagy része kezd foglalkozni avval, vájjon az emberek tevékenységüket helyesen irányítják-e a *büntetésre*, nem-e a prophylaxis a fő itt is, és a vagyoni különbségek által okozott, szükségképen mindennapi ismétlődő gonosztettek ellen egy újabb társadalmi formában látják a gyógyszert; a hygiene komoly művelői, a philantropok, a sociologusok mind azt hirdetik, hogy minden systemának megvannak a maga hibái és hogy a mi jelenlegi társadalmi systemánk hibái már teljesen kézzelfoghatók és tűrhetetlenek; nincs társadalmi tudomány, mely ne érezné egy nagy átváltozás szükségét és kezdetét is, az egész társadalmi épület remeg egy óriási mozgalom első hullámai folytán és ebben a nagy vajúdásban, az általános forrongásban csak egy alak marad nyugodtan és végzi önelégülten körforgását saját tengelye körül — az a rendeleteket gyártó bürokrata, Chamisso örök alakja:

«Er dreht sich hier, er dreht sich hin,
Der Zopf, der hängt ihm hinten.»